EFSUNCU ORPHEUS
Orpheus, The Magician

The Transition of Orpheus theme from Paganism to Christianity in late Roman-Early Byzantine Mosaics

FÜSUN TÜLEK

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
Eskiçağ Dinleri ve Mitolojileri Dizisi: 3
FÜSUN TÜLEK
EFSUNCU ORPHEUS - ORPHEUS, THE MAGICIAN

Yayımlayan ve Yöneten
NEZİH BAŞGELEN

Kapak Düzenleme
Ajans C+E

Grafik Düzenleme
FÜSUN ULUÜLKE

ISBN: 975 - 6899- 26-3
Her türlü yayın hakkı saklıdır.
© 1998, Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Hayriye Cad. Çorlu Apt. 3/4, 80060 Galatasaray İstanbul
Tel. 0 212 293 03 78 - 245 68 38 Fax: 0 212 245 68 77

Baskı: Kanaat Matbaası, İstanbul 1998

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
Giriş 8
Orpheus Mozaiklerinin Genel İkonografik Özellikleri 14
Orpheus Mozaiklerinin Üslup Özellikleri 20
Orpheus Mozaiklerinin Tipolojik İncelemesi 24
Orpheus Mozaiklerinin Tarihlendirilmesi 25
Sonuç 26
Notlar 29

CONTENTS

Foreword 33
Introduction 35
The Orpheus Iconography 36
a. Orpheus in Mythology 36
b. Orpheus in Christianity 39
1- The Jerusalem Orpheus 42
2- The Urfa Orpheus 44
3- The Adana Orpheus 46
4- The Tarsus Orpheus 48
5- The Polatlı Kayabaşı Orpheus 49
6- The Pamphylia-Seleukeia Orpheus 50
7- The Cos Orpheus 52
8- The Miletus Orpheus 53
Evaluation 55
a. General Iconographical characteristics of the Orpheus Mosaics 55
b. Analysis of the Styles of the Orpheus Mosaics 60
c. The Typological Analysis of the Orpheus Mosaics 63
d. The Dating of the Orpheus Mosaics 64
Results 66
Footnotes 69
Abbreviations and Bibliography 72

ÖNSÖZ

Orpheus miti antik çağdan günümüze insanı etkilemiş, önceleri yalnızca bir mitolojik kahraman, ozanken kimi zaman gizemlerle ve ölümle ilgili bir kült kimi zaman bir Hristiyan dinin simgeleşmiş ikonografik bir ögesine dönüşerek varlığını sürdürmüş çağın toplumsal gelişmelerine bağlı olarak işlevini tamamlayıp ozan kimliğine tekrar bürünmüştür. Orta çağlardan bu yana ozan ve mitolojik kimliğiyle edebiyatta, müzikde çeşitli eserlere konu olmuştur.

Plastik sanatlarda, yontu, rölyef, fresko ve mozaik olarak sayısız örnekleri bulunan Orpheus konulu eserlerin mozaik tekniğinde işlenmişleri çoğunluktadır; bugüne değin bilinen ve hemen hemen tümü zemin mozaikleri olan bu eserlerin sayısı 84'tür. Orpheus konulu bu zemin mozaiklerinin tümü geç antikiteden erken Hristiyanlığa uzanan bir zaman dilimi içinde yapılmışlardır. İsa'dan sonra ikinci yüzyıldan başlayıp çoğunlukla dördüncü yüzyılda yapılmış bu mozaiklerin en geç tarihli örneği altıncı yüzyıla ait Kudüs'de bulunmuş bir mezarın zemin mozaiğidir. Ülkemizde bilinen sekiz adet Orpheus sahneli zemin mozaiği panosu ve iki adet yontu eser çeşitli müzelerde bulunmaktadır.

Bu çalışma, Orpheus mitinin geç antikiteden erken Hristiyanlığa geçmiş bir tema olarak elimizde bulunan zemin mozaikleri kapsamında ikonografik olarak incelenmesidir.

Çalışmamızda değerlendirilen Kudüs Orpheus mozaiği ve Kos Orpheus mozaiği ile çalışmamızda incelenen Orpheus yontusu İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, Tarsus Orpheus mozaiği Hatay Müzesi'nde, Adana Orpheus mozaiği Adana Müzesi'nde, Lyrbe-Seleukeia Orpheus mozaiği Antalya Müzesi'nde sergilenmektedirler. Urfa Orpheus mozaiği yitiktir. Polatlı-Kayabaşı Orpheus mozaiği in situ ve Milet Orpheus mozaiği ise Berlin Antiken Sammlung Pergamon Müzesi'nde bulunmaktadır. 1997 yılında bulunmuş Orpheus yontusu Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndedir.

Çalışmada yararlanılan temel kaynaklar H. Stern'in 1955 yılında süreli yayın Gallia'da yayınlanan tüm mozaiklerin dökümünü yapan "Blanzy-Les Fimes'deki Orpheus Mozaiği" başlıklı makalesi; R.M. Harrison'ın The Journal of Roman Studies'de 1962 yılında yayınlanan "Cyrenaica, Ptolemais'deki bir Orpheus Mozaiği" makalesi; U. Liepmann'ın Niederdeutsche Beitrage zur Kunstgesischte'de 1974'de yayınlanan "Hannover Kestner Müzesi'ndeki bir Orpheus Mozaiği" çalışması ve Rahibe C. Murray'ın "Yenidendoğuş ve Ötedünya" başlıklı 1981'de yayınlanan çalışmasıdır.

Doç. Dr. Zeynep Mercangöz'ün danışmanlığında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü için bir yüksek lisans tezi olarak yapılan bu çalışma, 97 Şubat'ında başarılı bulunarak ileri çalışmalar için bir teşvik olmuştur.

Çalışmanın ilk başladığı günlerden bugüne akademik bilgi ve moral desteğini esirgememiş olan Prof. Dr. Werner Jobst, yayınlanması için de teşvik edici olmuştur. Ayrıca Prof. James Russell çalışmanın yazılması esnasında görüş ve desteklerini esirgememiştir. Doç. Dr. Nuran Şahin, Yard. Doç. Cumhur Tanrıver ve Yard. Doç. Gülgün Köroğlu akademik bilgi konusunda destek vermişlerdir.

Ellerindeki eserlerin resim ya da dialarını benimle paylaşma inceliğini gösteren Doç. Dr. Sait Başaran, Doç. Dr. Cevat Başaran, Nezih Başgelen, Turan Birgili ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi müdürü İlhan Temizsoy başta olmak üzere İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Adana Müzesi ve diğer tüm müzeler müdür ve çalışanlarından ilgi ve yardım gördüm. Tümüne ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca eserin yayımını sağlıyan Arkeoloji ve Sanat Yayınları'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Füsun Tülek